

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 13, Sayı: 1, Sayfa: 137-150, ELAZIĞ-2003

BİR ÇEVİRİNİN ANATOMİSİ

The Anatomy of a Translated Text

N. Zehra SAVRAN

Gazi Üniv. Gazi Eğitim Fak. Yabancı Diller Eğitim Bölümü ANKARA

nzehra@e-kolay.net

ÖZET

Bu çalışmada , Türkçeye Mustafa Tüzel tarafından “Midas ya da siyah perde” adı ile aktarılan “Midas oder die schwarze Leinwand” adlı eserin çevirisi, sözcük, sözdizimi ve anlam düzeylerinde incelenmiştir. Yapılan inceleme bilimsel veriler ışığında gerçekleştirilerek, çeviride karşılaşılan hedef dile aktarım sorunları ele alınmış ve bu sorunlu aktarımların nereden/nasıl kaynaklandığı sözdizimi, anlambilim, biçimbilim alanlarının ortaya koyduğu bilgiler ışığında saptanmıştır. Bu saptamalar çerçevesinde sözü edilen sorunlu aktarımların düzeltilmelerine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Çeviri, çeviri eleştirisi, tiyatro metinlerinin çevirisi, biçimbilim, önek, sonek, sözdizimi, anlambilim, çağırışım, sapma, eşdeğerlilik, söz cambazlığı, üslup

ABSTRACT

In this study, one of the works of Friedrich Dürrenmatt translated into Turkish with the title “Midas ya da siyah perde” by Mustafa Tüzel; which is known as “Midas oder die schwarze Leinwand” in German; is studied on lexical; syntactle and semantic levels. The data obtained through analyses on those mentioned levels have been examined with respect to problems reced due to the differences between the target language – Turkish – and the language in which the wort has been written. The sources of mentioned problems have been questioned in the lighis of syntectic, semantic and morphological findings so that some suggestions for the improvements of faulty parts in the work could be made.

Key words: Translation, criticism of translated texts, the translation of dramas, morphology, prefix, suffix, syntax, semantics, association, semantic errors, synonymy in word and sentence levels, word pley, writing style.

1.0 GİRİŞ

Friedrich Dürrenmatt'ın "Midas oder die schwarze Leinwand" (1991) adını taşıyan tiyatro eseri, Mustafa Tüzel tarafından "Midas ya da siyah perde"(1994) olarak Türk literatürüne kazandırılmıştır.

Friedrich Dürrenmatt, "Midas oder die schwarze Leinwand" adlı eserini önce bir film senaryosu olarak yazmayı düşünmüş, ancak eserin seyrinde bir aksiyon değil de, bir olayı sergilemesinden duyduğu rahatsızlık nedeniyle eseri on iki kez elden geçirmiştir. Eseri tamamladığında, "okunmak üzere bir film" olarak nitelendiren yazar, Guido Baumann ile yaptığı bir söyleşide (Gespräche 1981 – 1987: 208) eserin "sahne bilgisiyle donanmış bir tiyatro oyunu" olduğunu söyler. Dürrenmatt'ın dünyaya bakışı ve tiyatro oyunu yazmaya yönelik görüşlerinin neredeyse tamamını içinde barındıran bu eser, yazarın ölümünden sonra yayınlanmıştır.¹

Tiyatro eserleri edebi metin türleri arasında yer alır. Tiyatro metinleri roman, öykü, şiir vb. gibi diğer edebi metin türlerine göre kurgu, dilsel özellikler, üslup yönünden farklıdır. O halde tiyatro metinlerinin çevirisi nasıl yapılmalıdır, bu çevirilerde hangi ölçütler dikkate alınmalıdır?

Bu konuyla ilgili araştırmalarda ileri sürülen görüşler üç ana başlıkta toplanmaktadır (bkz. Aktaş, 1996: 220):

- 1.Çevirilecek eserin içeriği,
- 2.İfade biçimi (üslup),
- 3.Eserin okuyucu / dinleyici / seyirci üzerinde bırakacağı etki.

Aranan bu üç özellik, tiyatro metinlerinin çevirisinde bir bütündür ve tiyatro metinlerinin çevirisi bu bütünün yardımıyla sanatsal değer kazanır. Anılan özellikler birbirinden soyutlandığı takdirde, çeviri metninin sanatsal değeri tehlikeye girer.

Tiyatro metinlerinin çevirisinde sonucu önemli ölçüde etkileyen bu genel ölçütlerin paralelinde, "Midas ya da siyah perde" olarak Türkçeye aktarılan çalışmanın analizini ayrıca

- Tiyatro metninin çevirisinde gözönünde bulundurulması gereken ölçütlerin ne kadar gerçekleştirilmiş?
- Sözcük, sözdizimi, anlam düzeyinde kaynak metinle eşdeğerlilik sağlanabilmiş mi?

soruları yönlendirmiştir. Burada amaç çeviri metninin akışını etkileyen sorunlara çeviri hatası olarak yaklaşıp, bunları birer birer sıralayıp acımasızca eleştirmek değil elbette.

¹ Daha geniş bilgi için bkz. Gespräche 1961-1970; Gespräche 1971-1980; Gespräche 1981-1987, Diogenes, 1996.

Burada amaç, kaynak dilden hedef dile yapılan çeviri aşamasında karşılaşılmış sorunları belirleyip, bu sorunların çözümüne yönelik öneriler getirmektir.

Çeviri metninin analizine geçmeden önce, çeviri metninin analiz aşamalarında yapacağımız açıklamaların anlam kazanması açısından esere dair önemli ve gerekli olan bazı edebi perspektifleri vermekle başlamak istiyoruz. Öncelikle eserin başlığından yola çıkarak, yazarın bu başlık ardına neler gizlediğini çözümlenmekte yarar var:

Eserin başlığı, esasında eserin içeriğiyle ilgili epey ipucu vermektedir. Günümüzde film sektörü “beyaz perde” olarak da adlandırılmakta ve bu iki sözcüklük terim eşanlamli kullanılmaktadır. Başlıktaki “perde”, Gösterim Terimleri Sözlüğü’nde (Nutku, 1983: 55) “gergi”(Alm. Leinwand) sözcüğüyle verilmekte ve karşısında “Sahnenin, oyunu engellemeyecek bir yerine konulan ve film ya da diya yansıtmakta kullanılan ak gergi” açıklaması yer almaktadır. “Perde”nin günlük hayattaki anlamı ise, genellikle pencereye takılan, dışarıdan bakıldığında içeriğinin görünmemesini sağlayan bir kumaş parçasıdır. Acaba Dürrenmatt’ın perdesinde, perdenin arkasında kalan, görünmeyen hangi olaylar yansıtılmaktadır? Üstelik bu perdenin rengi de “siyah”tır. Bu durumda “siyah” sözcüğünü de değerlendirmek gerekiyor. Dilbilgisi bazında baktığımızda “siyah”, bir ad olan “perde”yi niteleyen bir sıfattır. Bir renk olarak ele aldığımızda ise “siyah” sözcüğü, “umutsuzluk / kötülük / olumsuzluk / çaresizlik / giz / yas” gibi, pek de iç açıcı olmayan yan anlamlar çağrıştırmaktadır. Acaba yazar Dürrenmatt, bu çağrışımlardan hangisini veya hangilerini kastetmekte ... ? Belki de hepsini !..

“Siyah Perde” sıfat tamlamasının arkasında, bireylerin hırsları ve çıkarları uğruna yaptıkları entrikalar ve bu uğurda kimliklerinden/kişiliklerinden olmaları vardır. İlişkilerinde düzeysizlik ve acımasızlığın hakim olduğu bu bireylerin oluşturduğu bir toplum ortaya çıkmaktadır.

“Midas” ise mitolojik bir kahramandır. Yunan mitolojisine göre, Frigia² kralı olan Midas, pek akıllı biri değildir ve akılsızlığının cezasını sadece kendisi çekmiştir. Dionysos’a yaptığı bir iyilik üzerine Tanrı Dionysos, Midas’ın bir dilekte bulunması ister. Her dokunduğunun altın olması dileğinde bulunan Midas’ın bu isteği gerçekleşir. Dileği kabul olan Midas, elini sürdüğü her şey altın olduğu için yiyemez içemez olmuştur. Bunun üzerine Midas, kendisini eski haline getirmesi için Tanrı Dionysos’a yalvarır (bkz. Kozanoğlu, 1994: 123 – 124). Konumuz bağlamında ise “Midas”, elindeki değerlerin farkında olmayıp, farklı arayışlara girerek özünü yitiren bireyi simgeler.

² Anadolu’da tepeleri ve gülleri ile meşhur bir bölge. Burasını bir aralık Amazonlar istila etmişti. Bugünkü adı Balıkesir ve havalisidir (Kozanoğlu, 1994: 212)

Başlık paralelinde değinilmesi gereken bir diğer anahtar sözcük ise “Green’in Sesi”dir. “Green’in Sesi”, bu siyah perdeyi tekrar “beyaz” yapma çabasında olan bir hayalet, bir ruhtur. Yine burada da “Green” sözcüğü bilinçli seçilmiştir. “Green”, yeşil anlamındadır ve renk olarak umudu, huzuru, iyi ruhu simgeler. “Green’in Sesi” karakterinin eser boyunca perdede görünme isteği, hakikatleri gözler önüne sererek topluma ‘çaresizliğe kapılmayın, durum ne kadar kötü olursa olsun, yine de geleceğe umutla bakmalıyız’ mesajı vermektedir.

O halde, “Midas ya da siyah perde” ile yazar, bireyin iki türünden bahseder: Bir, Midas gibi olanlar, bir de yapılan çirkinlikleri örtbas edenler. İyi ruhu simgeleyen “Green’in Sesi” de, toplumlarda yer alan bu iki tür bireyin sebep olduğu çarpık düzene “dur!” diyecek birilerinin hep var olduğunu vurgular.

Görüldüğü gibi, Dürrenmatt üslubunda en belirgin özellik olan “söz cambazlığı”(=Wortspiel), bu eserde de oldukça ustaca kullanılmıştır.

2. 0 ÇEVİRİ METNİNİN DİLBİLİMSEL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde çeviri metni sözcük, sözdizimi, anlam düzeyinde incelenerek, kaynak dille hedef dil arasındaki farklardan doğan sorunlar irdelenecektir:

2. 1 Sözcük Düzeyinde Sorunlu Aktarımlar

Tiyatro metninde sözcükler, sözlük anlamıyla anlatım sağlayamayacağından, sözcükler metin bağlamında değerlendirilmelidir. Nutku (1978: 80), tiyatrodaki bir sözcüğün oyundaki duruma, olaylara, kişilere, konunun geçtiği döneme göre bir anlam yükleneneğinden söz eder.

Aşağıdaki örnekte üzerinde durulacak olan sözcüklerin tür özellikleri göz önünde bulundurulmadan hedef dile aktarılmış, dolayısıyla metin bağlamındaki anlamları yansıtamamış, kaynak metindeki anlam bütünlüğü sağlanamamıştır. Almancada türetme yapan önekler (=Präfixe) ve sonekler (=Suffixe) vardır. Bunlar ek olmaları nedeniyle tek başlarına anlam yüklenmezler ve tek başlarına bağımsız kullanılamazlar. Ancak eklendikleri kök sözcüğün anlamını tamamıyla değiştirirler.

STIMME GREEN Das alles zugegeben, gibt es trotzdem einen unwiderlegbaren Grund, der mich ins Unsichtbare, **gleichsam₁** hinter die Leinwand rückt; der Wahrheit **zuliebe₂**. [...] . (Midas oder die schwarze Leinwand, S. 8)

GREEN’İN SESİ Bütün bunlara ek olarak, yine de beni görünmezliğe, perdenin **hemen₁** arkasına iten su götürmez bir neden var; hakikat **aşk₂**. [...] . (Midas ya da siyah perde, s.6)

Kaynak metinde yer alan **gleichsam** sözcüğü, “gleich” sözcüğüne “-sam” son eki getirilerek, sıfattan sıfat türetilmiştir (bkz. www.canoo.net) . “-sam” son eki nadir

kullanılmakla beraber, “duygu – his” anlamı içeren adlara eklendiğinde o sözcüğü, hissedilen duyguyu kapsayan bir sığfata dönüştürerek, kişinin hisleriyle ilgili ipucu verir. “-sam” soneki olan bir sıfat ise, nitelediğı adın “hevesini, zevkini, sevgisini” ifade eder (bkz. Duden Bd.4, 1973: 368 – 370). Çeviri metnimize bu bilgiler ışığında baktığımızda “gleichsam” sözcüğünün hedef dile **hemen** şeklinde aktarıldığını görmekteyiz. Bu aktarım, sözcüğün ne sözlükte yer alan, ne de metin bağlamındaki anlamını yansıtmıştır. Türkçede “adeta, sanki, güya, tabir caiz ise”(Steuerwald, 1974: 261) anlamlarına gelen “gleichsam” sözcüğünün bu paragraftaki bağlama en uygun anlamı “sanki”dir. Çünkü “gleichsam” sözcüğü “-sam”son ekinin yansıttığı anlam özelliğı nedeniyle gizli bir isteğın de (perdede görünme isteğı) habercisidir aynı zamanda.

Diğer sorunlu aktarım ise kaynak metindeki **zuliebe** sözcüğünün Türkçede **aşk** ile karşılaşılmasıyla gerçekleşmiştir. Ancak, “zuliebe” sözcüğü, “liebe” sözcüğünün “zu” ön eki almasıyla oluşmuştur ve Almancada sözcük türetmede çok sık kullanılan ön ekler, sözcüğün gerçek anlamını oldukça değiştirmektedir. Bu nedenle “liebe” sözcüğü tek başına “aşk, sevgi” anlamına gelirken, “zuliebe” sözcüğü “hatır için, hatırına” anlamını yüklenmektedir. Ancak metin bağlamında “uğruna” anlamına da gelmektedir.

Yapılan açıklamalar çerçevesinde kaynak metindeki sözkonusu paragraf hedef dile şu şekilde aktarılabilirdi:

GREEN’İN SESİ Bütün bunlara rağmen, yine de **sanki** beni görünmezliğe, perdenin arkasına iten kaçınılmaz bir sebep var ; hakikatın **hatırı**. [...]

2. 2 Sözdizimi Düzeyinde Sorunlu Aktarımlar

Tiyatro eserinin çevirisinde içerik, üslupla birlikte aktarılmalıdır. Her ikisi de çeviri açısından aynı ölçüde önemlidir. Çünkü tiyatro eserlerinin en önemli özelliğı, sözel iletişimde geçerliliğini koruyan günlük konuşma dilinin kullanılmasıdır. Bu nedenle de, kaynak dilde belirlenen söylem türlerinin hedef dilde de aynı etkiyi yaratması gerekir. Beklenen etkinin oluşması için, yöntem olarak anlamsal çeviri (=birebir çeviri) yerine iletişimsel çeviri (=serbest çeviri) tercih edilmektedir.

İpşiroğlu (1989: 114) da tiyatro eserlerinin çevirisinde günlük konuşma dilinin kullanılmasını öngören iletişimsel çeviri yönteminin sahne etkisini de kapsayarak uygulandığını ve bunun hedef dil seyircisinin/okurunun diline uygun gerçekçeleştirilmesi durumunda, kaynak metindeki etkinin aynen yansıtacağını ifade etmektedir.

Mounin (1967: 137) de tiyatro eserlerinin çevirisinde iletişimsel çeviri türünün önemine değinirken, kaynak dil metninin üslup, sözdizimi, dilbilgisi gibi biçimsel özelliklerinin de mümkün olduğunca hedef dile yansıtılmasını, eserin edebi niteliğinin korunması adına büyük rol oynadığını vurgulamaktadır.

Aktaş (1996: 232) ise günlük konuşma dilinde kullanılan cümleler tamamlanmadığından, cümlede eksik kalan kısımların anlaşılması ve anlamın çıkarılmasının, cümlenin kullanıldığı bağlamla orantılı olduğunu, çevirmenin bu “eksiltili cümleler”i tamamlamaya çalışmasının, konuşma dilini yapaylaştıracaklarını ifade eder.

Çeviri metnine bu görüşler çerçevesinde bakıldığında, sözdizimi düzeyindeki bazı aktarımların sorunlu olduğu gözlenmektedir:

STIMME GREEN Ich weiss ja nicht, wie ich aussehe. (S.17)

F.D. Ich auch nicht.

GREEN'İN SESİ Dış görünüşümü bilmiyorum ki. (s.13)

F.D. Ben de bilmiyorum.

Hedef dile aktarımda, kaynak dil metninde eksiltili olan “Ich auch nicht” cümlesi Türkçeye aktarılırken, kaynak dil metnindeki “nicht” olumsuzluk sözcüğünü de verme kaygısıyla olsa gerek, “bilmiyorum” eylemi kullanılarak cümleyi tamamlama gereksinimi duyulmuştur. Halbuki “de” sözcüğü “bilmiyorum” eyleminin anlamını kapsamaktadır.

Sözdizimi düzeyinde dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta ise, sözcük vurgusudur. Tiyatro metninde yer alan bir cümle ögesi hedef dile aktarılırken vurgu ve tavır açısından doğru yerleştirilmemişse, kaynak dil metninin içerdiği anlam da tehlikeye girebilir.

Aşağıda verilen cümleler, kaynak dil ile hedef dildeki sözcük vurgusunun farklılığını ortaya koymaktadır:

(...) Nur verhandelt jetzt Greens Sekretär Frank mit Grünspan (S.13)

(...)Ancak şimdi Grünspan'la Green'in sekreteri pazarlık yapıyor (s.10)

Kaynak dil metninde vurgulanan sözcük Grünspan'ın sekreteri “Frank”tır. Bunu hem cümlede kullanılan “nur” ve “jetzt” edatlarından hem de sekreterin adının belirtilmesinden anlıyoruz. Ancak hedef dile aktarımda aynı sözcük vurgusu ve aynı üslup gözlenmemektedir. Çünkü Türkçe sözdiziminde vurgu, yüklemden önce gelen sözcüktedir. Sözcüklerin vurgusu artırılmak istendiğinde, ilgili sözcük yükleme yaklaştırılır. Yukarıda verilen cümlede “Green'in sekreteri” doğru yerde kullanılmasına rağmen, “Frank” özel adının kullanılmaması, gereken vurgunun zayıf kalmasına neden olmuştur. Daha önce belirttiğimiz gibi, çeviride içerik, üslupla birlikte aktarılmalıdır. Buna göre sözkonusu cümle hedef dile şöyle aktarılabilir:

(...)Ancak Grünspan'la şimdi Green'in sekreteri Frank pazarlık ediyor.

Sözcük vurgusunda farklı aktarımın olduğu diğer bir örnek ise şöyle:

F.D. 2 Da wusste ich noch nicht, wie ich aussehe. (S.19)

F.D. 2 O zaman **henüz** nasıl göründüğümü bilmiyordum . (s.14)

Bu örnekte kaynak dil cümlesinde bulunan “noch” edatı hedef dile “henüz” sözcüğüyle doğru aktarılmış, ancak cümle içindeki yeri sözdizimsel açıdan yanlış belirlenmiştir. Burada kişinin henüz nasıl görüldüğü değil, nasıl görüldüğünü henüz bilmemesi sözkonusudur. Buna göre sözcük vurgusundaki sorun, “henüz” zaman belirtecinin “bilmiyorum” yüklemine önünde yer almasıyla giderilebilir:

F.D. 2 O zaman nasıl görüldüğümü **henüz** bilmiyordum .

2. 3 Anlam Düzeyinde Sorunlu Aktarımlar

Hiçbir sözcük tiyatro eserinin içeriğindeki genel anlamından ve yansıtacağı etkiden soyutlanmamalıdır. Bu nedenle, bir tiyatro eserinin çevirisinde çevirmenin en önemli görevlerinden biri de, sözcüklerin ne amaçla kullanıldıklarını doğru belirlemektir. Bu konuda Aktaş (1996: 235 – 236), sözcüklerin göndergesel anlamlarına oranla daha çok çağrışımsal anlam taşıdıklarını, bir sözcüğün kaynak dil okuyucusuna ve izleyicisine yaptığı çağrışımı hedef dil okuyucusuna ve izleyicisine yapmayabileceğini, bu nedenle de hedef dil okuyucusuna ve izleyicisine aynı çağrışımı yaptıracak sözcüğü bulmanın çevirmenin sorumluluğunda olduğunu vurgulamaktadır.

Bu bağlamda çevirmen, kaynak metni anlam düzeyinde iyice analiz ettikten sonra hedef dile aktarmalı, kaynak metindeki anlamı yok etmeden, hedef dildeki metinde de özgün metnin anlamını sağlamalıdır.

Aşağıda verilen diyalogda kaynak metindeki dilin yarattığı etki, hedef dilde sağlanamamıştır:

STIMME GREEN Du hast mich erfunden.

F.D. Gefunden

STIMME GREEN Da sollte ich doch wissen, wie ich aussehe.

F.D. Mir scheissegal.

STIMME GREEN Die Zuschauer sitzen im Stockdunkeln vor einer schwarzen Leinwand.

F.D. So sässe ich manchmal auch ganz gern im Kino.

STIMME GREEN Ich muss endlich auf der Leinwand erscheinen.

F.D. Niemand hindert dich daran.

(S.16 – 17)

GREEN’İN SESİ Beni sen uydurdun.

F.D. Buldum.

GREEN’İN SESİ Dış görünüşümü bilmek isterim.

F.D. Benim ipimde bile değil.

GREEN’İN SESİ İzleyiciler, zifiri karanlıkta, siyah bir perdenin karşısında oturuyorlar.

F.D. Kimi zaman ben de sinemada seve seve böyle otururum.

GREEN’İN SESİ Perdede görünmeliyim artık.

F.D. Bunu yapmanı kimse engellemiyor. (s.12 – 13)

Bu diyalogun hedef dildeki sorunlu aktarımları şunlardır:

STIMME GREEN Du hast mich erfunden.

F.D. Gefunden

GREEN'İN SESİ Beni sen uydurdun.

F.D. Buldum.

Kaynak metnin yazarı F. Dürrenmatt'ın, eserlerinde kullandığı dilin en belirgin özelliği az sözcükle çok şey ifade ederek söz cambazlığı yapmasıdır. İşte yazarın, dili kullanmadaki bu ustalığını yukarıda verdiğimiz örnekte yer alan “erfinden” ve “finden” eylemlerinde görmekteyiz: Dürrenmatt, bu eylemleri bilinçli kullanmış ve sadece bu iki eylemle birçok şey anlatmıştır. “Finden” eyleminden türeyen “erfinden”³ eylemi Türkçede “icat etmek; havadan atmak; uydurmak, uydurma, asılsız, hayali” (Steuerwald, 1974: 195) anlamlarına gelmektedir. Bu eylem hedef dile “uydurmak” şeklinde aktarılmıştır. Halbuki, metin bağlamında bakıldığında ve yazarın da üslubu gözönünde bulundurulduğunda, “erfinden” eylemi burada “yaratmak, yoktan var etmek, keşfetmek” anlamını içermektedir. Buna bağlı olarak da “finden” eyleminin yansıttığı anlam, ancak “erfinden” eylemiyle arasındaki derin anlam boyutunun çözümlenmesiyle netleşecek, dolayısıyla yazarın okuyucuyla aslında hangi bilgiyi paylaşmak istediği de ortaya çıkmış olacaktır. Buradan hareketle, kaynak metinde bir hayaleti simgeleyen GREEN'İN SESİ, hangi kişinin hayaleti olduğunu bilmemekte ve ısrarla kime benzediğini öğrenme peşindedir. Eserdeki bu karakter esasında “kimlik arayışında” olan bir bireyi canlandırır. F. D. ise Friedrich Dürrenmatt'ı simgeleyen harflerdir, yani yazarın kendisidir. Eserin başından sonuna kadar sürekli diyalog halinde olan GREEN'İN SESİ ile F.D.'nin aralarında geçen, son derece usta bir dille oluşturulmuş diyaloglarda söz cambazlığının ardına yoğun bir “toplum eleştirisi” gizlenmiştir. “Erfinden” ve “finden” eylemlerini bu bilgiler dahilinde değerlendirdiğimizde, sözkonusu eylemlerin taşıdığı anlamla okuyucuyla paylaşılmak istenen gerçek şudur:

“Kaybedilen bir kimlik/kişilik bulunur, baştan yaratılmaz. Çünkü varolan bir şey kaybedilir. Bir şeyin varolması içinse yaratmak gerekir.”

Evet, Friedrich Dürrenmatt'ın sözcükler ardına gizlediği gerçeği saptadıktan sonra, örnek cümleyi bu çerçevede çözümlyerek hedef dildeki sorunlu aktarımı gidermek mümkün olacaktır.

³ “erfinden” eylemi, “finden” eylemine /er-/ ön eki getirilerek türemiş olan bir eylemdir.

STIMME GREEN Du hast mich **erfunden**⁴.

F.D. Gefunden⁵

GREEN'İN SESİ Beni sen **yarattın**.

F.D. Buldum.

Almancada sözcük türetmek için çok sık kullanılan önekler ve soneklerin kök sözcüğün anlam boyutunu oldukça değiştirdiğini daha önce belirtmiştik. İşte burada da “erfinden” eylemi, “er-“önekinin “finden” (=bulmak) kök eyleme eklenmesiyle oluşmuştur. Dilbigisi boyutunda bakıldığında, “er-“ önekinin genel kullanımının eyleme yönelik olduğu görülür. Eyleme eklenen “er-“ öneki, eylemin anlamını iki yönde etkiler: “er-“ öneki bir eylem ya bir olayın başladığını ya da bir olayın bittiğini ifade eder. “Erfinden” eylemi ise büyük uğraşlar, çabalar sonucunda biten / bitirilen bir olayı anlatır. “Finden” kök eylem “bulmak” anlamındadır ve “bulma” eyleminin içerdiği anlam, kaybolan bir şeyin tekrar elde edilmesi yönündedir. Halbuki “er-“ öneki, belirttiğimiz nedenlerle anlam boyutunda derin anlam değişimi sağlar. “er-“ önekinin bir diğer özelliği ise, eklendiği eyleme “belirlenen amacı gerçekleştirmek için sonuna kadar mücadele vermek” anlamı katmasıdır (bkz. Duden Bd.4, 1973: 346 – 362; Mackensen, 1985: 26 – 31).

Diyaloğun aşağıda verilen bölümü de biraz önce saptadığımız “gizli gerçek” bağlamında olmasına karşın, çevirmenin bu durumu çözümleyememiş olmasından kaynaklanan sorunlu aktarım söz konusudur. Ayrıca Almancada bir jargon ifade olan “(Es ist) mir scheissegal” de hedef dil aktarımında kaynak metnin anlam bütünlüğüyle eşdeğer değildir:

STIMME GREEN Da sollte ich doch wissen, wie ich aussehe.

GREEN'İN SESİ Dış görünüşümü bilmek isterim.

F.D. Mir scheissegal.

F.D. Benim ipimde bile değil.

Tiyatro eserlerinde kullanılan dilin günlük konuşma dili olması nedeniyle, hedef dile aktarımında da, belirlenecek sözeylemler hitap edilen kitlenin konuyu anlayabileceği bağlamda olmalıdır. “Dış görünüşümü bilmek isterim” şeklinde hedef dile aktarılan, ancak Türkçenin günlük konuşma dilinde yer almayan böyle bir ifade, kaynak dil metnindeki aynı anlam etkisini yaratmamaktadır. Ayrıca Almancada ifadeyi pekiştirmek,

⁴ Haben + Erfunden (Du hast erfunden), erfinden eyleminin geçmiş zaman (Perfekt) şeklindedir.

⁵ Bu ifade, eksilteli cümledir. Cümlenin tamamı aslında “Ich habe dich gefunden” yapısındadır. Yine burada da “finden” eyleminin geçmiş zaman (Perfekt) kullanımı (gefunden) söz konusudur.

anlatımı güçlendirmek amacıyla kullanılan “da” ve “doch” sözcüklerinin etkileri de hedef dile aktarımda dikkatten kaçmıştır.

“Mir scheissegal” jargonu hedef dilde, Türkçede esası “ipinde olmamak” olan bir deyimle, “Benim ipimde bile değil” şeklinde verilen bu yapı, diyalogun anlam bütünlüğüyle uyum göstermemiştir. Belirtilen nedenler çerçevesinde ilgili cümlenin hedef dile aktarımı şöyle olabilirdi:

STIMME GREEN Da sollte ich doch wissen, wie ich aussehe.

GREEN’İN SESİ Madem beni buldun (keşfetmedin / yaratmadın), o zaman kimliğimi biliyor olmalıyım.

F.D. Mir scheissegal.

F.D. Bilip bilmemen hiiiç umurumda değil.

Diyalog şöyle devam etmektedir:

STIMME GREEN Die Zuschauer sitzen im Stockdunkeln vor einer schwarzen Leinwand.

GREEN’İN SESİ İzleyiciler, zifiri karanlıkta, siyah bir perdenin karşısında oturuyorlar.

F.D. So sässe ich manchmal auch ganz gern im Kino.

F.D. Kimi zaman ben de sinemada seve seve böyle otururum.

Buradaki “sässe” sözcüğü dilek – şart kipi olan Konjunktiv II yapısındadır. Almancada bu kipin çok yönlü ve farklı kullanımları olması nedeniyle, bu kipte kullanılan bir yapının çözümlenmesi, dolayısıyla taşıdığı ve yansıttığı anlamı belirlemek de oldukça zordur. Bu nedenle bu kiple hedeflenen anlamı çözümlenebilmek için Konjunktiv II yapısının dilbilgisel özelliklerini, kullanım şartlarını iyi bilmek gerekir. Konjunktiv II’nin çok sık kullanıldığı alanlardan biri de edebi yazılardır (örneğin, B. Brecht, Th.Mann, H.Böll). Bu kipin edebi eserlerdeki kullanımı, geçmişte yapmak istenen bir şeyin sadece düşüncede veya hislerde kalması durumunda tercih edilir. Bu durum 3. tekil kişi (er/sie/es) ile ifade edilirse “konuşucunun, başka birinin bir konuyla ilgili sözlerine, düşüncelerine katılmadığını (örn. O hep: ‘Ben haklıyım’ der yerine ‘O (zaten) her zaman haklıdır’)⁶, 1.tekil kişi (ich) ile ifade edildiğinde ise konuşucunun “kendi içinde neler hissettiğini, ne istediğini belirten bir monolog”⁷ sözkonusudur. Ancak sözü edilen her iki kullanım da yazar açısından bakıldığında geçmişle ilgili, gerçekleştirilemeyen bir isteği/hissi anlatır, kurgu açısından bakıldığında ise geçmişe yapılan bir gönderge sözkonusudur.⁸

⁶ Alm. “erlebte Rede”

⁷ Alm. “innere Monolog” üslubu burada sadece konumuz bağlamındaki kullanımıyla verilmiştir.

⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Duden Bd. 4, 1973: 103 – 114

Konumuz olan kaynak metin cümlesine bu açıklamalar çerçevesinde bakıldığında, ifadenin yazar odaklı olduğu ve yazarın geçmişte çok isteyip de yapamadığı bir şeyden bahsettiği anlaşılmaktadır. Ancak bu cümledeki anlamı tam olarak çıkarabilmek için, Almanca dilbilgisi özelliklerinin yanısıra kaynak metin yazarı F.Dürrenmatt'ın biyografisini de gözönünde bulundurarak, anlam bütünlüğünü yorumlamak gerekiyor.

Bu bağlamda, gerçek hayatında bir seyirci olarak tiyatro veya sinema salonunda olma fırsatı bulamamış, yaşamının büyük bir bölümü eser üretmekle geçen yazar Dürrenmatt, burada yazmanın, yaratmanın zor, sancılı bir uğraş, izleyici/okuyucu olmanın ise daha rahat ve keyifli bir iş olduğunu, geçmişte yaşayamadığı bu “seyirci olma” duygusuna olan özlemini bizlerle “So sässe ich auch ...” yapısıyla paylaşmıştır. O halde ilgili cümle hedef dile şu şekilde aktarılabilir:

F.D. So sässe ich manchmal auch ganz gern im Kino.

F.D. Hep seyircilerin yerinde olmayı istemişimdir.

Bu bölümün başında verdiğimiz diyalogun tamamında, sadece anlam boyutunda sorunlu olan aktarımlara yaptığımız önerileri bir bütün olarak vermek istiyoruz:

STIMME GREEN Du hast mich erfunden.

F.D. Gefunden

STIMME GREEN Da sollte ich doch wissen, wie ich aussehe.

F.D. Mir scheissegal.

STIMME GREEN Die Zuschauer sitzen im Stockdunkeln vor einer schwarzen Leinwand.

F.D. So sässe ich manchmal auch ganz gern im Kino.

STIMME GREEN Ich muss endlich auf der Leinwand erscheinen.

F.D. Niemand hindert dich daran.

(S.16 – 17)

GREEN'İN SESİ Beni sen yarattın.

F.D. Buldum.

GREEN'İN SESİ Madem beni buldun (keşfetmedin/yaratmadın), o zaman kimliğimi biliyor olmalıyım.

F.D. Bilip bilmemen hiiiç umurumda değil

GREEN'İN SESİ İzleyiciler, zifiri karanlıkta, siyah bir perdenin karşısında oturuyorlar.

F.D. Hep seyircilerin yerinde olmayı istemişimdir.

GREEN'İN SESİ Perdede görünmeliyim artık.

F.D. Bunu yapmanı kimse engellemiyor.

3.0 SONUÇ

Bu çalışmamızda Friedrich Dürrenmatt'ın "Midas oder die schwarze Leinwand" adlı eserinin Mustafa Tüzel'in Türkçeye "Midas ya da siyah perde" olarak aktardığı çeviriyi sözcük, sözdizimi ve anlam düzeyinde inceledik. Bilimsel kriterler bazında yapılan bu inceleme, aynı zamanda çevirmenin "çevirmen kimliğini"⁹ de ortaya çıkarmıştır.

Yapılan çeviride iletişimsel çeviri yöntemi (=serbest çeviri) uygulanmaya çalışılmışsa da, çeviri metninin bütününde anlamsal çeviri yöntemi (=birebir çeviri) hakimdir. Çevirmenin bu ikilemi ise, yazarın üslubunu doğru yansıtabilme kaygısından kaynaklanıyor olsa gerek. Bu konuda Reiss (1971: 40), kaynak dil metninin içeriği ile biçimsel özelliklerinin (üslubun) hedef dile eşdeğer aktarılması gerektiğini söyler.

Çeviri metninde belirlediğimiz sorunlu aktarımların hepsinde de kaynak dildeki sözcüğün anlam boyutunun tam olarak yakalanamamasından dolayı hedef dile aktarımda **anlam sarsıntıları** olduğunu saptadık. Bunda elbette her iki dilin farklı dil yapıları, farklı sözcük ve cümle yapılarından kaynaklanan sorunların payı büyük. Ancak yine de bu tür sorunlar çevirmenin bilgi donanımıyla oluşturduğu altyapısı ile en aza indirgenmeli, hedef dile aktarım hitap edilecek kitleye yönelik ve anlaşılır olmalıdır. Aksi takdirde kaynak metinde yer alan öz, vurgulanan olaylar/olgular hedef dil okuyucusunda/izleyicisinde aynı etkiyi yaratmayacak, dolayısıyla iz bırakmayacaktır. O halde bir tiyatro eseri çevirmeni hem iki dilin yapısına hem de tiyatro kültürüne, gösterim sanatının ilkelerine hakim olmalı, çeviri etkinliğini gerçekleştirirken kendini yazarın, yönetmenin ve seyircinin yerine koymalıdır.

Çevirmenin işi kolay değildir aslında. Çeviri etkinliğini gerçekleştirmek üzere büyük bir sorumluluk altına girmiştir. Bu sorumluluğu üstlendiğinde ise bir dizi görevleri yerine getirmek zorundadır. Bozkurt (1989: 227) bu görevleri şöyle özetler:

"Çevirmenin görevi, bilinmeyen bir dünyanın ürününü kendi dünyasına getirmektir ; [...]. Ölçüyü tutturabilme ve dengeyi bulma, çevirmenin öncelikle kendi dilini iyi bilmesini, o dilde konuşma ve yazma yeteneğini kanıtlamış olmasını, kendi kültürünü iyi tanmasını ve yabancı dil ve kültürü de en azından kıyaslamalı yaklaşıma elverecek ölçüde tanmasını gerektiriyor."

Bir teorinin geçerlilik ölçüsü, o teorinin ne derece uygulanabilir olduğuyla

⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Arda, Zeki Cemil "Çevirmen Merkezli Çeviri Sorunları" (2002): Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ege Alman Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İzmir 2002/4 Sayfa 37 – 39

orantılıdır. Bir dilin teorideki kullanım özellikleri günlük hayatta, bireyler arası iletişimde gerek yapısal gerekse anlamsal boyutta bir çok değişikliğe uğruyor. Örneğin “Spitze” sözcüğünün düz anlamı “uç, sivri, doruk vb.” iken, günlük konuşma dilinde (Das ist ja Spitze!= Bu harika bir şey!) ”harika” anlamına gelebilmektedir. Buna göre, bir dili dilbilgisi boyutunda bilmek yetmiyor diyebiliriz. Hele ki, sözkonusu olan bir edebi eserse, kaynak metnin içeriği, anlamı iyice analiz edilmelidir.

Bu bağlamda, dilbilgisi açısından doğru olan bir çeviri ile edebi değer taşıyan çeviri arasında büyük fark vardır. Buna göre, çevirinin edebi değer taşıması için dilbilimsel doğru olmasının yetmediği, aktarımdaki anlatımın aynı zamanda sanatsal da olması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Tahsin (1996): *Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış*, Orsen Matbaacılık, Ankara
- ARDA, Z.C. (2002): “Çevirmen Merkezli Çeviri Sorunları”, Ege Üni. Edebiyat Fakültesi Ege Alman Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İzmir, s. 37 – 39
- BOZKURT, B. (1989): “Dil Engelini Aşmak: Çeviri ve Sorunları Üzerine Bir İnceleme”, H.Ü. Sosyal ve İdari Bilimler Fak. Beşeri Bilimler Dergisi, Özel Sayı, Ankara, s. 227
- DÜRRENMATT, F. (1991): *Midas oder die schwarze Leinwand*, Diogenes, Zürich
- DÜRRENMATT, F. (1996): *Der Klassiker auf der Bühne*, Band 1, Gespräche 1961 – 1970, Diogenes, Zürich
- _____ : *Die Entdeckung des Erzählens*, Band 2, Gespräche 1971 – 1980, Diogenes, Zürich
- _____ : *Im Banne der “Stoffe”*, Band 3, Gespräche 1981 – 1987, Diogenes, Zürich
- GREBE, P. (Bearb.) (1973): *Duden Grammatik Band 4, 3.*, neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Dudenverlag, Mannheim
- İPŞİROĞLU, Z. (1989): “Probleme der Dramenübersetzung am Beispiel Bertolt Brechts”, Übersetzer Workshop, Ankara, s. 114
- KOZANOĞLU, M.T.(1994): *Yunan Mitolojisi*, Düşünen Adam Yayınları
- MACKENSEN, L. (1985): *Gutes Deutsch in Schrift und Rede*, Prisma Verlag, München
- MOUNIN, G. (1967): *Die Übersetzung*, Nymphenburger Verlagshandlung, München
- NUTKU, Özdemir (1978): “Oyun Çevirilerinde Konuşma Dilinin Önemi”, Türk Dili Dergisi, Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Sayı: 322, Ankara, s. 80
- NUTKU, Özdemir (1983): *Gösterim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara
- REISS, K. (1971): *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik, Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*, Max Hueber Verlag, München
- STEUERWALD, K.(1974): *Deutsch – Türkisches Wörterbuch*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden
- TÜZEL, M. (1994): *Midas ya da siyah perde*, Mitos Yayınları: 66, İstanbul
- www.canoo.net